

УДК 37.014.3 : 372.3(477) "XIX/XX"
DOI: 10.15330/esu.11.7-12

Неллі Лисенко,
доктор педагогічних наук, професор, ДВНЗ
"Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника" (м.Івано-Франківськ, Україна)
Nelly Lysenko,
Doctor of pedagogic sciences, Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian national university
(Ivano-Frankivsk, Ukraine)
doshkilnaosvita@i.ua

ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ Й ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ДНЗ УКРАЇНИ НА РУБЕЖІ ХХ–ХХІ СТОРІЧЧЯ

TRENDS IN REFORMING THE CONTENT OF EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN AT THE KINDERGARTENS OF UKRAINE AT THE TURN OF THE XX- XXI CENTURIES

У статті проаналізовано процеси оновлення змісту навчання і виховання дітей дошкільного віку в умовах її транснаціоналізації; актуалізовано національний та етнопедогогічний компонент дошкільної освіти України як протидію глобалізації; окреслено завдання етнопедогогіки дитинства.

Ключові слова: етнопедогогіка, дошкільне дитинство, національні цінності, національні традиції, особистість, принципи, напрями дошкільного виховання.

The article deals with the problem of analysis the processes of updating the content of education and upbringing of children of preschool age in conditions of its transnationalization; the national and ethnonational component of preschool education of Ukraine as a counteraction to globalization has been updated; the problem of childhood ethnopedagogy is outlined.

Key words: ethnopedagogy, pre-school childhood, national values, national traditions, personality, principles, directions of preschool education.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Процес державотворення й розбудови громадянського суспільства в Україні збігається з її поступовим входженням до Європейського співтовариства. Вихід нашої країни на світовий інформаційно-культурний простір об'єктивно спонукає до переймання духовних цінностей Заходу. Водночас процес транснаціоналізації культур викликає протидію глобалізації, як потребу ствердити унікальність своєї культури та мови, спираючись на національні традиції й цінності.

Аналіз останніх наукових пошуків і публікацій. Вагомим доробком у царині порушеної проблеми стали дослідження цілого грона українських учених щодо важливості оптимального використання вікового потенціалу дошкільного дитинства як чутливого періоду особистісного становлення. У працях І.Беха, О.Вишневського, О.Кононко, О.Савченко та інших чітко обґрунтовано місце самосвідомості у житті дошкільника та механізми її поетапного становлення.

Відповідно до зазначеного вище, мету статті убачаємо в обґрунтуванні важливості своєчасного формування підвалин етнічної приналежності з перших днів життя дитини під впливом засобів етнонаціональної культури.

Виклад основного матеріалу. Кожне покоління робить свій вибір, шукає свої засоби виховання соціально активної, творчої особистості. Неможливо побудувати стратегію своєї життєдіяльності без урахування багатовікового досвіду і традицій попередників. Традиції забезпечують успадкування цінностей, у тому числі етнокультурних. Зневажливе ставлення до культурної спадщини призводить до порушення спадкоємності у розвитку суспільства і культури, до втрати духовних надбань народу.

Після тривалого періоду ігнорування і заборони в Україні національної системи нині виховання у дошкільних закладах, у загальноосвітній школі і поза школою стає на шлях відродження, науково-педагогічного осмислення і обґрунтування. По-новому осмислюється значення і вплив етнопедагогіки на виховання майбутніх громадян Української держави. В етнічних довідниках етнопедагогіку охарактеризовано як галузь педагогіки, що включає емпіричні педагогічні знання, навички, досвід певного етносу з виховання підростаючих поколінь. В етнопедагогіці загальнолюдські надбання трудового, етичного, естетичного виховання втілюються в системі виховання певного народу.

Завдання етнопедагогіки полягає в тому, щоб дитина опанувала широким обсягом правил і навичок співжиття у суспільстві, оволодівши, передусім, духовними надбаннями рідного народу. Отже, це формування гармонійної особи, цілісної особистості, яке відбувається на основі засвоєних історичних надбань рідного народу знань і етнічних норм, першооснов народного світогляду, філософії, ідеології, моралі, етики, естетики та інших сферах народної духовної культури.

Ухвала Державної національної програми “Освіта” надає процесам етнопедагогічного відродження цілеспрямованості на державних засадах. У наукових дослідженнях вітчизняних та зарубіжних психологів і педагогів доведено важливість дошкільного періоду для становлення особистості. Ця теза є ключовою і в змісті державних нормативних документів. Саме тому одне із чільних місць у сучасній педагогічній системі відводиться національному вихованню. Згідно з положеннями Національної доктрини розвитку освіти, воно “...має здійснюватися на всіх етапах навчання дітей і молоді, забезпечувати всебічний розвиток, гармонійність та цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдаровань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури...”.

Почуття любові до Батьківщини, поваги до свого народу, його історії, усвідомлення себе часткою великої і давньої нації мають формуватися з самого раннього дитинства, “вбиратися з молоком матері”. В Україні було розроблено науково обґрунтовану Концепцію дошкільного виховання (проект, 1993 р.), в якій визначено основну його мету. Її загальні положення відображено в Законі України “Про дошкільну освіту та виховання” (2003 р.), в якому зазначено: “Одним із основних завдань дошкільної освіти та виховання є формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, пізнавальної активності; виховання у дітей шанобливого ставлення до родини, Батьківщини, поваги до народних традицій та звичаїв, рідної та державної мови, національних цінностей Українського народу”.

Відповідно до цього було визначено завдання виховання. З поміж інших, наголошується на необхідності формування особистості в контексті рідної культури, мови як емоційного природного середовища дитини; відновлення престижу

української мови, державної мови суверенної України; формування творчої індивідуальності на національній основі.

Сьогодні зрозуміло, що виховати свідомого громадянина й патріота означає сформуванню комплекс певних знань і умінь, особистісних якостей і рис характеру дитини. Зокрема, йдеться про повагу до батьків, свого родоvodu, традицій та історії рідного народу, усвідомлення своєї належності до нього як його представника, спадкоємця і наступника; працьовитість; високу художньо-естетичну культуру тощо; патріотичну самосвідомість та громадянську відповідальність, готовність працювати для розквіту Батьківщини, захищати її; повагу до Конституції, законів Української держави; досконале знання державної мови.

Тобто сформуванню гармонійно-розвинену компетентну особистість, яка “знає як діяти в тій чи іншій ситуації, може знайти для цього належні засоби, володіє необхідними уміньми і навичками, щоб реалізувати свою ініціативу....”.

Вперше в теорії і практиці дошкільного виховання визначено життєву компетентність дитини у Базовому компоненті дошкільної освіти України. Ступінь компетентності в ньому розглядається як комплекс особистісних якостей і властивостей, розвинених потреб і здібностей, рівень знань, умінь і навичок, необхідних для успішної життєдіяльності в суспільстві. Цей нормативний документ більше, ніж чинні програми, підкреслює особливий, неповторний внесок дошкільного дитинства у формування людської особистості, акцентує увагу на чільній меті системи дошкільної освіти – виховання різнобічно розвиненої особистості, створення сприятливих умов для реалізації кожною дитиною свого природного потенціалу. Щодо формування народознавчої компетентності в Базовому компоненті дошкільної освіти, то вона є складовою життєвої компетентності й передбачає прилучення дитини до системи цінностей, культури і традицій українського народу, виховання шанобливого ставлення до його надбань та рідної мови.

Значення дошкільного вікового періоду в житті людини важко переоцінити. Це вік стрімкішого фізичного і психічного розвитку дитини, початкового становлення особистісних якостей і властивостей, які формують її неповторною. Сутність особистісно-орієнтованої моделі дошкільної освіти, основних її концептуальних засад і напрямів доведено і обґрунтовано в Коментарі до Базового компонента дошкільної освіти.

Цей своєрідний науково-методичний супровід спрямовано на “плекання особистісного способу життя, на створення сприятливих умов для розвитку у дошкільнят системи ціннісних ставлень до світу та самих себе”. Визначений у науково-методичному посібнику рівень особистісного розвитку дитини дошкільного віку у чотирьох сферах дійсності – “Природі”, “Культурі”, “Світі Людей” та “Власного Я” фіксує оптимальну для паспортного віку компетентність у кожному з означених світів та життєву компетентність у цілому. Важливою складовою такого розвитку вважаємо формування народознавчої компетенції, тому що вона є необхідною умовою соціалізації особистості, як здатність до розвитку протягом усього життя у процесі засвоєння і відтворення культури суспільства.

Українська традиційна народна культура як суспільно-історичне явище, в якому відбито світогляд, морально-етичні і естетичні цінності українського народу слугує національному самовизначенню, суспільній консолідації, гуманізації міжособистісних стосунків людей. Зокрема, одним із пріоритетних завдань у національній системі дошкільної освіти є створення культурного середовища, сприяння

становленню базису особистої культури дитини, залучення її до світу національної та світової культури.

Виходячи з цього, у Коментарі до базового компонента дошкільної освіти знаходимо поняття “базовий рівень розвитку особистісної культури”, яке ґрунтується на “концентрованому, організованому досвіді людства, і є основою розуміння, осмислення дійсності, інтеграції дитини у соціумі, реалізації нею своїх потенцій”. Становлення базового рівня особистісної культури означає, що дошкільник набув необхідних умінь та навичок, оволодів універсальними засобами життєдіяльності, комплексом унормованих способів і форм соціальної інтеграції, регуляції поведінки, пізнання, спілкування з людьми тощо. Отже, важливою складовою особистісного зростання дитини, розвитку її культури сприяє формуванню народознавчої компетентності.

Сучасна педагогічна думка в Україні, спираючись на наукові досягнення та досвід попередників, праці зарубіжних учених продукує ідею виховання, з основою принципів його поступовості й безперервності. Психологи аргументовано наголошують на вирішальному значенні дитинства для становлення особистості. Зокрема, на думку відомого українського вченого І. Беха, “...виховання особистості має розпочинатися уже з першого року життя дитини”.

Дошкільне дитинство, згідно з його висновками, є віковим періодом, коли починають формуватися високі соціальні мотиви і благородні почуття. Від того, як вони будуть виховані в перші роки життя дитини, багато в чому залежить увесь її подальший розвиток.

Говорячи про принципи і напрями дошкільного виховання, І.Бех, зокрема, наголошує на необхідності дотримання принципу національної спрямованості, який передбачає формування в дітей самосвідомості, виховання любові до рідної землі, свого народу, шанобливого ставлення до його культури.

На значенні дошкільного дитинства особливо акцентують сучасні науковці. Зокрема, О.Кононко визначає цей період як час виникнення та становлення особистості, закладання її ціннісного фундаменту, формування первинних світоглядних уявлень. Дослідниця класифікує дошкільне дитинство як унікальний віковий відрізок життя, впродовж якого “...дитина за допомогою дорослого, через власну індивідуальну діяльність відкриває себе саму як біопсихологічну реальність”.

Зважаючи на те, що в період дошкільного віку відбувається формування тих рис характеру, які й визначають особистість, а також основ свідомості й самосвідомості, вважаємо, що цей вік має виключну вагу для формування в дітей основ національної самосвідомості. На думку І. Матюші, вже “...з перших днів свого життя діти вбирають той національний і соціальний дух, який формує в них типові особистісні риси і якості, властиві своєму, а не іншому народові”. Очевидно, лише таким шляхом можливе долучення наступних поколінь українців до культурних традицій народу.

Д. Ельконін підкреслює, що дитина – дошкільник проходить величезний шлях розвитку – від відокремлення себе від дорослого (“Я сам”) до відкриття свого власного життя, самосвідомості. У неї змінюються бажання та інтереси, виникають перші етичні інстанції й зачатки світобачення.

У цьому віці дитина починає керуватися в своїй поведінці моральними нормами. Зокрема, це стосується переживання гордості за певні вчинки (внаслідок оцінки дорослих). З усвідомленням суспільних цінностей діти починають пишатися професійними успіхами своїх батьків, їх місцем у суспільстві. При цьому, як

відзначають психологи, у дітей старшого дошкільного віку суспільно важливі мотиви переважають над особистісними.

На думку вчених, уже наприкінці дошкільного віку дитина виявляється здатною усвідомлювати і себе саму і те місце, яке вона в певний час посідає у житті.

У наукових розробках О. Кононко визначено місце самосвідомості в житті дошкільника. Дослідниця зазначає, що "...в цей період, дитина свідоміше ставиться до своєї поведінки, переживань, думок; оволодіває елементарним умінням виробляти емоційно-сміслові оцінки своїх можливостей..., у неї формується певне уявлення про себе як індивідуальність та суспільну істоту".

О.Вишневський у становленні національного самоусвідомлення виділяє три етапи. Першим він називає етап раннього етнічно-територіального самоусвідомлення (етнізація). У цей період, на думку вченого, закладається "коріння патріотизму". Вважаємо, що є всі підстави кваліфікувати цей процес як становлення першооснов національної самосвідомості. Згідно з теорією О.Вишневського, саме під час першого етапу відбувається усвідомлення дитиною своєї етнічної приналежності. Уже з перших днів життя дитина формується під впливом материнської мови, колискової пісні, бабусиної казки.

Підростаючи, вона бере участь у народних святах і обрядах, засвоює народні пісні, залучається до процесу народної творчості тощо. Діти дошкільного віку є активними учасниками народних життєвих дій (коляда, віншування, гаївки, писанки, вертеп тощо). Традиції, звичаї та обряди мають глибокий вплив на виховання і не лише на національне, оскільки вони завжди підтримуються силою громадської думки і періодично повторюються. У сім'ї і школі діти засвоюють шанобливе ставлення до видатних українських історичних і культурних діячів, повагу до ідеалів, за які вони боролися, беруть участь у вшануванні їхньої пам'яті.

У ранньому віці також формується культ рідного дому, сім'ї, рідного села, культ предків, дитина знайомиться з національними та етнічними символами.

Унаслідок того, що для дитини дошкільного віку характерна стадія казково-міфологічного ставлення до етнічного світу, самосприйняття себе в етнічному світі формується засобами казково-таємничих образів, представлених у міфах, казках, легендах, народних іграх. У процесі прилучення до народної мудрості вона переживає всі вчинки спільно з "культурними героями", з якими свідомо ідентифікує себе. Отже, формування в дітей дошкільного віку етнічної самосвідомості будується переважно на основі казково-міфологічних уявлень про світ.

Людське життя складається з певних періодів і кожний із них призначений для сприйняття певної інформації, створює сприятливі умови для дії певних чинників психологічного, соціального та емоційного впливу. Отож важливо не запізнитися, не пропустити той момент, коли виховні зусилля будуть мати найкращий ефект, коли робота педагога дасть високий результат. Відтак, дошкільний вік у житті дитини є саме тим періодом, коли слід розпочинати формування в неї елементів національної самосвідомості. Не секрет, що дитячі роки найсолодші, найприємніші, найуразливіші. Не забувається й несеться через усе життя те, що прищеплення було з дитинства. Воно тепле, рідне, своє.

Отже, дошкільне дитинство є надзвичайно важливим періодом у становленні особистості. Саме в цей час формуються фундаментальні якості людини, основи світосприйняття, ставлення до себе та свого місця в світі. Завдяки інтенсивному розвитку фізіологічних та психологічних якостей дітей відбувається становлення мовленнєвої діяльності, мислення, уяви. Дитина усвідомлює суспільні цінності,

починає керуватися в своїй поведінці моральними нормами. Зокрема, цей час є найсприятливішим для формування народознавчої компетенції, а саме усвідомлення своєї приналежності до нації, пробудження любові та поваги до національної мови, традицій, символіки, зародження фундаментальних рис національного характеру.

Висновки. Спрямування реформ у царині українського дошкілля на увиразнення його національних і етнонаціональних засад передбачає у найближчій перспективі переосмислення не лише змісту навчання і виховання, а й критеріїв їхнього оцінювання задля обстоювання пріоритетних напрямів його подальшого поступу. Оскільки реформування втрачає свою легітимність без опертя на чинні програми, то їхній перегляд є наступним кроком у цьому процесі.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богуш; Авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богінч О. Л. та ін. — К.: Видавництво, 2012. — 26 с.
2. Закон України “Про дошкільну освіту” [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>
3. Кононко О.Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника: навч.-метод. посібник до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку “Я у Світі” / О. Л. Кононко. – К.: Світич, 2009. – 208 с.
4. Національна доктрина розвитку освіти [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
5. Эльконин Д. Б. Психология игры / Д. Б. Эльконин. – М. : Педагогика, 1978. – 301 с.

References

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity / Naukovyi kerivnyk: A. M. Bohush; Avt. kol-v: Bo-hush A. M., Bieliienka H. V., Bohinich O. L. ta in. — K.: Vydavnytstvo, 2012. — 26 s.
2. Zakon Ukrainy “Pro doshkilnu osvitu” [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>
3. Kononko O.L. Vykhovuiemo sotsialno kompetentnoho doshkilnyka: navch.-metod. posibnyk do Bazovoi prohr. rozv. dytyny doshk. viku “Ja u Sviti” / O. L. Kononko. – K.: Svitych, 2009. – 208 s.
4. Natsionalna doktryna rozvytku osvity [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
5. Elkonyn D. B. Psykholohyia yhry / D. B. Elkonyn. – M. : Pedahohyka, 1978. – 301 s.

Одержано статтю: 02.08.2017

Прийнято до друку: 30.09.2017

УДК 37.017.93 : 159.922.73 + 173.5(477)
DOI: 10.15330/esu.11.12-19

Вікторія Стинська,

кандидат педагогічних наук, доцент, ДВНЗ
“Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника” (м.Івано-Франківськ, Україна)

Viktoriia Stynska,

Candidate of pedagogical sciences (PhD),
Associate Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian
national university (Ivano-Frankivsk, Ukraine)
svt9@ukr.net

РЕЛІГІЙНИЙ НАПРЯМ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДИТИНСТВА Й МАТЕРИНСТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

RELIGIOUS ORIENTATION OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF CHILDHOOD AND MATERNITY IN MODERN UKRAINE

У статті розглянуто релігійний напрям соціально-педагогічної підтримки дитинства й материнства в сучасній Україні.

З'ясовано, що завдяки масштабній діяльності УГКЦ в Україні звернено увагу на інститут родини – при храмах створюють катехитичні школи, родинні центри, організовують катехитичні реколекції, сімейні форуми та ін., основне завдання яких –